

Vědění, vzdělání a inteligence

BOHUMÍR CHALUPA

Diskutuje se v novinách, v televizi, na internetu a jinde o tom, zda jsou doktoři a studenti stejní jako dříve, což pochopitelně nejsou a nemohou být. Uvažuje se, zda jsou dnes hloupější nebo chytřejší, zda mají studovat vysokou školu jen ti, kteří mají IQ alespoň 115, jakými testy lze vyloučit „mentálně retardované“ bakaláře, kde udělat čáru pro ty, kteří mají jít na učňovské školy a tak podobně.

Před rokem 1989 se o tom nediskutovalo, měli jsme určenou doktrínu jednotné školy. Kvůli stíženostem na kvalitu škol a úrovně vzdělávání máme nyní srovnávací testy. Všechny školy však stejné nejsou. Stále máme nedostatek informací o školství v jiných vyspělých zemích, kde mají např. několik druhů ukončení střední školy maturitou nebo také bez ní. Odpovídá to diferenciaci v současné společnosti a zvláštnostem rozmanitých nových profesí. U nás musí mít všichni stejnou standardní maturitu, aby se to dalo srovnávat, i když nemají stejnou průpravu. A na druhé straně také požadavky různých vysokých škol na studenty se výrazně liší.

Střední školu absoluuje u nás i v jiných vyspělých zemích 60–70 % populace, kdežto před 100 léty to bylo sotva 1 %. Začaly teprve vznikat realky, gymnázia a odborné školy. Za prvé republiky se začala tvořit domácí inteligence. Po roce 2000 se jeví některým kritikům, že střední a vysoké školy jsou dnes předimenzované a kvalita absolventů i učitelů klesá. Většina maturitních ročníků odchází v poslední době na vysoké školy.

Jako řešení se navrhuje permanentní testování a vertikální selekce na základních a středních školách, které již dnes nesdílejí ani v USA. Úloha analytické

inteligence v životě byla dříve podle Sternberga (2001) všeobecně přeceňována na úkor praktické a tvořivé inteligence. Novými výzkumy je i u nás prokázáno, že testy inteligence nekorelují se známkami již na vyšších stupních středních škol.

Málo je známo, jak uvádí Shaughnessy a Zechmeister (1990), že byla před časem veřejně odmítnuta v Anglii všeobecná selekce jedenáctiletých pomocí testů inteligence v režii C. Burta, když byly publikovány zprávy o podvodech ve studiích se srovnáváním výsledků u dvojčat vychovávaných v rozdílném prostředí, které měly svědčit pro rozhodující úlohu biologické podmíněnosti inteligence. Inteligence a vzdělání jsou však dvě rozdílné věci. Vzdělání má za cíl rozvinout přirozené dispozice a přidat k nim nové vědění a dovednosti, které jsou potřebné pro život ve společnosti.

Jen osvojení si trivia (čtení, psaní, počty) trvá několik roků každému normálnímu člověku. Je šířen nyní nepotvrzený názor, že testy inteligence zjišťují učební potenciál. Původní testy Bineta a Simona z roku 1905 byly určeny pro výběr do speciálních škol, neboť do té doby hloupé děti nemusely navštěvovat ve Francii školu a bylo třeba je z rozhodnutí ministerské komise pro retardované objektivně přezkoušet a zařadit. I když se tyto primitivní testy zdokonalily, byly používány na základních školách a v armádách, jejich možnost předpovídat úspěch na vysoké škole se podle světové literatury nepodařilo vědecky prokázat. Požadavky studia na vysokých školách jsou totiž strukturně a funkčně odlišné.

Stejně naivní by bylo hledat pomocí testů IQ úspěšné vědce, spisovatele, vyná-

lezce, architektky, konstruktéry, manažery. Tvořivé myšlení představuje jinou, vyšší úroveň poznávacích procesů a druhu operací oproti analytické a reproduktivní inteligenci, kterou měří běžné testy. Tvořivé myšlení se uplatňuje při řešení problémů s otevřeným koncem, které mohou mít několik možností řešení a vykazují také různou kvalitu. Vyžaduje se při něm generování nových koncepcí a modelů, plánování, vynalézání a objevování. Vzdělání a vědění lidstva se nesmírně rozšířilo ve 20. století a vzdělávací systém z něj musí vybírat to, co je dnes a pro nejbližší budoucnost mladé generace nejdůležitější. Je třeba respektovat nejen různé stupně vzdělávání, ale zejména velký počet kvalitativně rozdílných specializací, které dříve neexistovaly (na vysokých školách je jich až několik set).

Jsou dnes doktoři a inženýři snad hloupejší, než byli dříve, poněvadž je jich příliš mnoho, a proto nestačí intelektuální kapacitou? Jde o předsudky bez znalosti skutečného stavu. Nesmírné množství nadaných lidí nemělo do poloviny 20. století vůbec přístup k vyššímu vzdělání. O vzdělání rozhodovaly ještě jiné faktory než nadání. Ve vzdělávání došlo ve světě k radikálnímu zlomu. Je třeba si uvědomit, s jakými náročnými postupy, množstvím dat, metodami, technologiemi a technikou pracují dnes lékaři, inženýři, specialisté různých oborů. Stav požadovaného vědění a dovedností před 50 lety byl mnohonásobně menší než dnes.

Řadu roků se řešily u nás formy maturit. Stále zůstávají otevřené otázky srovnatelnosti měření výsledků vzdělávání u gymnázií a u odborných středních škol. Maturita v našich podmínkách poukazuje na dva druhy kvalifikace: na způsobilost ke studiu na vysoké škole a na způsobilost k výkonu profesí u absolventů odborných středních škol. Hodnocení výsledků vzdělávání by mělo být tomu adekvátní.

Maturity nezaručují přechod a přijetí na vysokou školu. Na některé obory se hlásí až pětinasobek uchazečů, kdežto jiné, zejména technické, sotva zaplní plánovaný počet. Je zájmem vysokých škol získat nejkvalitnější uchazeče. Vysoké školy uměleckého typu, školy sportovní, vojenské a policejní mají svoje nepominutelná vlastní kritéria pro přijetí, včetně talentových předpokladů, zdravotních a fyziologických požadavků. Také řada univerzitních oborů lékařských, přírodovědných a jazykových má nepochybně specifické požadavky, které nejsou obsaženy ve výsledku maturitní zkoušky. Je třeba si uvědomit, že vysoká škola není opakováním či pokračováním střední školy.

Pro přijímání maturantů na vysoké školy nabízejí u nás nyní agentury navíc dosud neověřené testy „studijních předpokladů“. Obsahují obvykle didaktické testy z hlavních středoškolských předmětů, otázky o všeobecné informovanosti a dále rozmanité baterie testů analytické inteligence. Je zajímavé, že za záležitostí jejich přípravy nestojí žádné vědecké instituce, ústavy Akademie věd a přední odborníci, dokonce nejsou o tom žádné odborné publikace.

Pro úspěch dalšího studia mají nezastupitelné místo hlubší zájmy o obor, studijní nasazení, zaměření a vlastnosti osobnosti. Vysoké školy by si zřejmě měly zpracovat podrobně profily svých absolventů a výhledy do budoucnosti.

Mnoho argumentů odborníků i veřejnosti nasvědčuje tomu, že řešením není odborně nepodložené testování žáků a studentů na různých úrovních škol, ale spíše nám chybí komplexní koncepce vzdělávání pro 21. století a funkcí příslušných institucí.

Literatura u autora.